

Tüm ibadet alanının dilini Türkçeleştirmeye yönelik bu girişimlerin temel hedefinin “İslam’ın Türkçe has bir formunu üretmek”, başka bir ifadeyle ulus inşasına hizmet etmek üzere “Türk’ün Millî Dini”ni meydana getirmek olduğu ifade edilebilir.⁴³⁴ Ancak bu girişimler, gösterilen çeşitli tepkiler nedeniyle akamete uğramış, ezanın uzun süre Türkçe okunması dışında planlanan uygulamalar sürdürülememiştir.

2.1.12. Laikliğin Kabulü

Laiklik kavramı, Yunanca “Laos”, halk, “Laikos”, halka ilişkin olan, Latince “laicus”, dine ilişkin olmayan anlamlarına gelmekte, Modern Fransızcada “laïcisme”, “din adamlarından, rahiplerden başka kişilere, kurullara, yetkililere dünya işlerinde hattâ din işlerinde üstün bir yer verme” anlamını taşımaktadır.⁴³⁵ Kavram, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar din adamları dışında kalan kimseleri, bir başka ifadeyle laicus/clericus (halk/ruhban) ayrımını ifade etmek üzere kullanılırken, daha sonra “iktidar olgusuna dayalı olarak toplumun ve devletin niteliğini gösteren bir felsefi, siyasi ve hukuki kavrama dönüşmüştür.”⁴³⁶ Bu çerçevede laiklik, din-devlet ayrılığını ifade etmesi yönüyle kurumsal bir durumu ifade ederken, diğer taraftan bununla ilgili öğretiyeye/ideolojiye işaret etmektedir.⁴³⁷

Batı toplumlarının bir ürünü olarak ortaya çıkan laikliğin model olarak gündeme geldiği en önemli ülke Fransa olmuştur. Batı’da bazı ülkelerde laikleşme/laikleştirme süreci “reformist, evrimci, liberal” bir gelişim izlerken, ilk dönem Fransız laikleşme sürecinin “jakoben, devrimci, radikal” bir seyir izlediğine dikkat çekilmektedir. Yöntemsel farklılıklarına rağmen her iki sürecin de dinin kurum ve ideoloji/düşünce sistemi olarak siyasal/kamusal

434 Cündioğlu, *Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, 33; Dikici, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi Ve Buna Gösterilen Tepkiler” 79

435 Başgöl, 161-162; Berkes, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, 18

436 Fiğlalı, “İslam ve Laiklik”, 201-222

437 Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 259

alandan çekilmesi, dinin bireysel/vicdani bir tercih olarak benimsenmesi sonucunu doğurmuştur.⁴³⁸ Laikliğin İslam toplumlarına aktarımında ise hem terminoloji hem de uygulama olarak Batı toplumlarından farklı bir içerik kazandığına, laikliğin Batı’da olduğu gibi bir özgürlük meselesi ve toplumsal bir talep olarak değil, Batılılaşma yaklaşımı üzerinden “jakoben” bir tarzda hayata geçirildiğine vurgu yapılmaktadır.⁴³⁹

Laikliğin Batı toplumunun kendi dinî-siyasi-sosyal şartları içerisinde ortaya çıkan bir ideoloji/sistem olduğu düşünüldüğünde, İslam’ın egemen olduğu bir sosyal zeminde modellenmesinin imkânı meselesi, temel tartışma konularından biri olarak gündeme gelmektedir. Avrupada var olan kilise-devlet ayrımının tarihsel süreçte laikliğe imkân sağladığı, ancak hem İslam dünyasında din ve devletin iç içe geçmiş özelliği hem de İslam’ın tüm toplumsal hayatı konu edinmesi nedeniyle İslam’ın laiklikle bağdaşmazlığı hatta laikliğe karşı bir direnç oluşturduğu tezi dile getirilmektedir. Ancak Batı’da sekülerleşme sürecinde kilise ile siyasal güçler arasında uzun süren ve bazen kanlı geçen mücadelelere dikkat çekilerek Hıristiyanlığın bu süreçte geçirdiği değişimin laikliğe imkân sağladığı, “modern/seküler düşünce geleneğinin Hıristiyan dogma ile çatışması, İslami dogma ile çatışmasından ne daha az şiddetli ne de daha az radikal olmuştur” değerlendirmesi yapılarak İslami zeminde de laikliğin imkânına vurgu yapanların olduğu görülmektedir.⁴⁴⁰

Cumhuriyet öncesi cari olan siyasal sistemin niteliğine dair farklı değerlendirmeler yapılmakla birlikte, devletin ana kanunun şeriat olması, halifelikle birlikte din-devlet bütünleşmesinin oluşması, şeyhülislamlık kurumunun varlığı ve alınan kararların bu makam tarafından şeriata uygunluğunun denetlenmesi gibi sebeplerle sistemin teokratik yapıda olduğuna vurgu yapılmaktadır.⁴⁴¹

438 Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 262

439 Kadir Canatan, *Din ve Laiklik*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, 9,16

440 Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, 42-45; Berkes, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, 17

441 Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 265-266; Lewis, 355-356

s. 262-269

Fahri Güzel, Bir dönüşümün serencamı: Cumhuriyet’in ilk döneminde dini hayat (1923-1938), İstanbul : Muhayyel Yayıncılık, 2023. **İSAM DN. 307166**